

LINGVISTINĖS PASTABOS

Lietuvių bendrinės kalbos prozodinių skiemens tipų
santykiniai dažnumai

1964–1965 m. Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos moksliniame būrelyje (beje, 1981 m. pavasarį atšventusiame savo 35 metines) buvo skaičiuojami ne tik fonemų [žr. Šimkūnaitė, 1965], bet ir prozodinių skiemens tipų dažnumai. Įsitikinęs, kad tų skaičiavimų rezultatai gali būti įdomūs platesniam kalbininkų ratui, net literatūros tyrinėtojams [žr., pvz., Girdzijauskas, 1979, p. 160 ir kt.], ryžtuosi juos paskelbti bent dabar, tikėdamasis, kad tokie tyrimai negali rimčiau pasenti.

Skaičiavimui naudojomės kruopščiai sukirčiuotais lietuvių literatūros klasikų tekstais. Daugiausia medžiagos imta iš J. Baltušio, J. Biliūno, P. Cvirkos, V. Mykolaičio-Putino, A. Vienuolio ir Žemaitės kūrinių. Kirčiuota griežtai pagal tradicines bendrinės kalbos akcentologijos normas; enklitikai ir proklitikai laikyti greitimų ortotoninių žodžių sudedamąja dalimi. Duomenų imtys nebuvo sistemingiau kontroliuojamos – nustatydavome jas, kaip sakoma, „iš akies“, nesivadovaudami nei atsitiktinių skaičių metodika, nei kokiomis kitomis griežtesnėmis taisyklėmis. Bendroji tekstų apimtis – 10 000 skiemenų.

Pirminius duomenis skaičiavo Lietuvių kalbos mokslinio būrelio nariai studentai. Ypač daug dirbo ir kitų studentų darbą kontroliavo dabar gerai žinomos kalbininkės Otilija Baliukaitė-Kosienė ir Regina Venckutė.

Gauti šie rezultatai (žr. dar brėžinį):

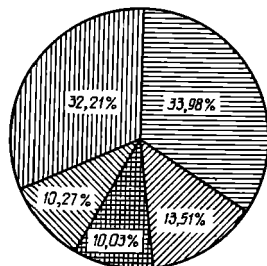
1. Ilgieji nekirčiuoti skiemenys –	33,98%.
2. Trumpieji nekirčiuoti skiemenys –	32,21%.
3. Ilgieji kirčiuoti skiemenys:	
a) cirkumfleksiniai –	13,51%.
b) akūtiniai –	10,03%.
4. Trumpieji kirčiuoti skiemenys –	10,27%.

Kaip matom, nekirčiuoti skiemenys dažnesni už kirčiuotus 1,95 karto, ilgieji kirčiuoti skiemenys dažnesni už trumpuosius kirčiuotus 2,3 karto, ilgieji nekirčiuoti už trumpuosius nekirčiuotus – 1,05 karto. Ilgųjų cirkumfleksinių skiemenų santykis su akūtiniais yra 1,35:1 – visiškai taip pat santykiauja ilgieji skiemenys apskritai su trumpaisiais. Tai rodo, kad, pirmiausia, vienam kirčiuotam skiemeniui

rišioje kalboje tenka maždaug po du nekirčiuotus skiemenis, – vadinas, vidutinis fonologinio žodžio ilgumas yra maždaug 3 skiemenys. Antra, statistiniai duomenys patvirtina kitu keliu prieitą išvadą [žr. Трубецкой, 1960, c. 226; Girdenis, 1981, p. 191], kad akūtas bendrinėje lietuvių kalboje yra žymėtasis priegaidžių koreliacijos narys, o cirkumfleksas – nežymėtasis.

Labai įdomus ir gana nelauktas yra didelis ilgųjų skiemenų dažnumas. Ypač ryškiai skiriasi kirčiuotų ilgųjų ir trumpųjų skiemenų dažnumai – ilgumas praktiškai yra statistinė kirčiuoto skiemens norma. Galima tvirtinti, kad statistika gerai paremia Jono Kazlausko [1968, p. 9 ir kt.] mintį, kad lietuvių kalbai (tiksliau – aukštaitiškajai jos atšakai) būdinga kiekybinio kirčio tendencija – tam tikras sąryšis tarp skiemens ilgumo ir kirčio.

Dar geriau kiekybinio kirčio tendenciją rodo atitinkamų kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų santykis. Ilgieji nekirčiuoti skiemenys yra tik 1,44 karto dažnesni už ilguosius kirčiuotus, tuo tarpu nekirčiuoti trumpieji skiemenys pasitaikė net 3,14 karto dažniau negu kirčiuoti trumpieji. Kitaip sakant, kirtį turi 40,92% visų ilgųjų skiemenų ir tik 24,18% trumpųjų skiemenų. Kaip rodo u kriterijus, šis dažnumų skirtumas statistiškai labai reikšmingas ($u = 17,81 \geq u_{0,001} = 3,29$, $P < 0,001$) ir negali kelti abejonių.

1 2 3 4 5

Skiemens prozodinių tipų pasiskirstymo diagrama: 1 – ilgieji nekirčiuoti skiemenys, 2 – trumpieji nekirčiuoti skiemenys, 3 – ilgieji cirkumfleksiniai skiemenys, 4 – ilgieji akūtiniai skiemenys, 5 – trumpieji kirčiuoti skiemenys

Aleksas Girdenis

LITERATŪRA

- Girdenis, 1981 – Girdenis A. Fonologija. – V., 1981.
 Girdzijauskas, 1979 – Girdzijauskas J. Lietuvių eilėdara. XX amžius. – V., 1979.
 Kazlauskas, 1968 – Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V., 1968.
 Šimkūnaitė, 1965 – Šimkūnaitė E. Lietuvių literatūrinės kalbos segmentinių fonemų dažnumas. – Kn.: XVIII studentų mokslinės konferencijos medžiaga. Istorija ir filologija. V., 1965, p. 5.
 Трубецкой, 1960 – Трубецкой Н. С. Основы фонологии. – М., 1960.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
 Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
 1981 m. kovo 28 d.